

Пленарни доклади

За величавото наше минало и за нашествието на латиницата и на шаблоните в речта ни

Иван Недев

ВЪВЕДЕНИЕ

В навечерието сме на големия български празник - 24 май, деня на славянската писменост, на българския език, на духовния възход на българите. Това е празник, в който изживяваме своята гордост от величавото ни минало, от онова минало, когато "и ний сме дали нещо на светът, и на вси словени книги да четът", както със заслужено самочувствие заявява патриархът на българската литература Иван Вазов. Следователно редно е да хвърлим поглед към онова далечно време, когато българският хан, а после и княз Борис Първи не само е покръстил българите, за да ги сплоти и приобщи към по-високата религиозна култура, но е и благоприятствал утвърждаването на българския език в богослужението. Още от детството си знаем, че той създава подходящи условия за развитие на книжовното религиозно-просветно дело на Кирило-Методиевите ученици Климент, Горазд, Наум, Сава и Ангеларий, които донасят от Моравия преводите на своите учители. Към тях прибавят и книгите, които самите те са написали в духа и традициите на създадената вече книжнина. Всичко това премъдрият княз Борис Първи реализира, защото е знаел, че народ без писменост и без духовно просветление е обречен на изостаналост и на варварщина (а както ни е известно, думата "варварщина", означава "невежество, жестокост, свирепост, безчовечност").

Все в духа на гордостта ни от величавото наше минало искам да спомена нещо и за знаменития цар Симеон. За царя на българите, чието второ име е Велики. Не е случаен фактът, че народът го е нарекол Симеон Велики. Много са основанията Симеон да бъде определен като велик цар. На първо място това е желанието му България да стане държава с обширни владения. И постига целта си. По време на неговото царуване границите на България се допирали на запад до Адриатическо море, на изток до Черно море, на север до горното течение на Дунав, на юг до Солун. Но за цар Симеон голямата територия на държавата не е достатъчно условие, за да бъде тя уважавана и почитана от другите царства, по-близки и по-далечни. Затова води борба за политическа и икономическа независимост на българите. Но за него и това не е достатъчно, за да бъде народът му благоденстващ. Той много добре е разбирал, че е необходимо още нещо, което е по-силно от териториалното, политическото и икономическото могъщество. Това е просветеността на народа. Без просветеност нито един народ не може да бъде силен и щастлив. Цар Симеон много добре осъзнавал и това, че без устроена църква, без отлично подготвено духовенство не може да има благополучие. За осъществяването на високите си стремежи той не жали сили, средства и време. Дава награди, повишава степени в служебното положение на държавни служители, пише книги, но не за да остави името си върху короните им, а за да даде личен пример на духовниците, за да ги увлече в книжовна дейност. Защото е убеден, че само народ, който има книги, който се стреми към знания и нравствено извисяване може да бъде честит. Ето защо се твърди, че неговото време е най-плодотворната епоха в далечното ни минало, затова е увенчано с ласка-вото наименование Златен век.

По времето на цар Симеон са творили голям брой книжовници, сред които най-видни са Епископ Константин, Йоан Екзарх, Презвитер Козма, Черноризец Храбър. Те са пишели своите книги на български език и са били горди, че на този език се

извършват религиозните обреди в църквата. Искам да подчертая този факт – относно езика, за да направя съпоставка с езика на днешните ни сънародници. С какъв език си служим днес ние, които живеем в първата половина на двадесет и първия век, не в първата половина на десетия век, века на цар Симеон?

ИЗЛОЖЕНИЕ

Известно е, че според конституцията българският език е официален в държавата ни, затова задължително е ползването му на всички обществени места и във всички институции - без оглед на това, дали служителите в тях са с българско, турско, ромско, арменско, еврейско или с някакво друго етническо самосъзнание. Но през годините на тъй наречения преход към демокрация забелязваме масово нахлуване на чужди думи в речта на българите. Много пъти е говорено по този въпрос. "Нарадвахме се" и наслушахме се на какво ли не. То бяха и са **промоции, презентации, дестинации, инсинуации, манипулации**. Но на мене тук думата ми е не за настъпването на чуждиците, а за нашествието на латиницата по надписи на витрини, по табели, по етикети на стоки. Не е трудно да отидем до магазини, барове, ресторанти, хотели и други видове заведения, над чиито входове виждаме надписи с огромни латински букви, много от които блестят с ярка неонова светлина. И нито една българска дума, написана на кирилица над, под или встрани от тези надписи. Човек да се чуди къде се намира - в България или в някоя англоезична страна. Ужасяващо пренебрежение към родния ни език! Любопитно е да знаем дали биха позволили такова явление в своите страни германци и французи - надписи например на български език, изрисувани с големи кирилски букви. Не съм въобще против надписите на латиница. Те няма да затлачат езика ни, нито пък го заплашват с изчезване. Нашият език не е бил затлачен и не е изчезнал през вековете на национално потисничество, та сега ли! Надписи на латиница едва ли могат да го застрашат. За мене това не е толкова важно. Мене ме тревожи друго – липсата на достойнство у съвременниците ни, липсата на себеуважение. Народ, който уважава себе си, миналото си и настоящето си, който е устремен с прекрасни планове за бъдещето си, не измества великолепната си азбука с друга азбука, употребявана от народи, които се сдобиват с писменост много по-късно. Това искам да подчертая – за себеуважението ни, държим ли на своя престиж, подплатен от величието на историята ни. И все пак не бива да стигаме до крайности. България се посещава от чужденци, които идват у нас по различни поводи: едни като туристи или почивачи, други във връзка с културни мероприятия, трети по уреждане на икономически въпроси. Нормално е те да имат възможност да се ориентират по надписи на английски език, тъй като английският език почти се утвърди като международно средство за словесно общуване. Мисля обаче, че не е редно тези надписи да са написани с огромни букви. И то без да са придружени от превод на български език. Ако сме народ, който наред с внимателното си отношение към чужденците държи и на собственото си достойнство, трябва с огромни букви да са надписите на български език (оформени с буквите на кирилицата), а под тях с по-ситни букви да се намира английския им превод. Ние, българите, не бива да се срамуваме от майчиния си език. Напротив, трябва да се гордеем с него. Няма да говоря за историята му. Но ще кажа няколко думи за съвременното му състояние. Нашият език е модерен, с голямо богатство на изразни средства. И друго немаловажно - той притежава уредена нормативна база, върху която са работили в миналото, работят и сега плеяда книжовници и изтъкнати учени. Тази нормативна база се прилага в речевата ни практика чрез редица правила, които ни "учат" как да пишем думите, какво е тяхното значение, къде да поставяме различните препинателни знаци, как да говорим правилно, книжовно (когато е необходимо), как да изграждаме изреченията си и по-големите синтактични единства - абзаците и текстовете. Всичко това намираме в граматическите ръководства и в речниците.

Сега ще си разреши да обърне внимание на още един проблем. На проблема за шаблоните в речта ни. Става дума за онези езикови клишета, които са ни втръснали вече и се дразним от присъствието им в словесните изложения, които ни поднасят средствата за масово осведомяване: вестници, списания, рекламни издания, радио, телевизия. Но какво представляват шаблоните в речта ни. Те са готови, улегнали, вкостенени езикови блокчета, които, макар че някога са били свежи, оригинални изрази, от многократната им употреба са се амортизирали, превърнали са се в посивели участъци на изречението, в студени служебни средства на изказването, които са опротивели на читатели и на слушатели. Омръзнало ни е да слушаме и да четем съчетания от думи като "коридорите на властта", "на гребена на вълната", "сива икономика", "информационно затъмнение", "двоен стандарт", "не си в час", "давам рамо", "дишам във врата на някого", "спряга се името на" (вместо "споменава се името на"), "за това иде реч" (вместо "за това става дума"), "светлина в тунела", "вятърът на промяната", "дръпвам шалтера", "завъртвам кранчето", "бели те якички", "червените бабички", "висока летва", "политически чадър", "удар под кръста", "извикване на ръцете", "затягане на гайките", "черешката на тортата", "гледа в паничката на другия", "открива топлата вода (или велосипеда)". Мене особено силно ме отблъсква изразът "безплатен обяд няма", който чуваме по радиото и по телевизията най-често в речевите изстъпления на тези, които окрадоха България. За хората от народа безплатен обяд няма, а за тях има безплатни хотели, вериги от хотели, командировки и екскурзии до далечни страни, за да посетят например някакъв международен мотокрос, далаверджийска приватизация, изсечени гори, унищожени крайморски ивици, съсипана красива планинска природа. За тях не само има безплатен обяд, но има и безнаказано плякосване на сътвореното от предходни поколения и от наемния труд на наши съвременници.

Тук ще спомена за злоупотребата с думата "парче", която можем да чуем в изказванията на чалга изпълнителите, когато назовават някоя своя или друга песен. Всяка песен за тях е някакво парче. Тази дума се превърна в отблъскваща грозотия, която често се залепа и за иначе добре изпълнена, възлуваща дори, песен. А какво да кажем за формите на глагола "случва се", които изместиха формите на редица други изразителни глаголи. Какво ли не се случва у нас. Случват се изложби, концерти, книги, раждания, лечения. Но нека да приведа като примери някои изречения, които съм извлякъл от наши вестници или от изказвания по радиото и по телевизията: "Най-ниската температура, която **се е случила** на този ден, е минус 12 градуса"; "Този проект **нямаше да се случи**, ако не бяха се намесили висши държавни органи"; "На този ден **ще се случи** празникът на града"; "Не зная кога в България **ще се случи** истинската демокрация"; "Мечтая такава България **да се случи**". Нещата, които се случват в битието ни, са твърде редки, затова формите на глагола "случва се" трябва да бъдат употребявани само когато става дума за явление, чиято поява не е толкова честа. На шега ще кажа, че основателна е употребата на формите на глагола "случва се" в изречения като следните: "Дано **да се случи** да бъде заловен поръчков убиец", "Дали **ще се случи** изявление на бизнесмен, в което да си признае откъде е взел първия милион, преди да започне натрупването на богатствата му". "Може би **ще се случи** депутатите да намалят заплатите си и да се откажат от новите си мерцедеси"; "Кога **ще се случи** партиите да разкрият фирмите, които ги спонсорират".

В речта на наши съграждани често се среща изразът "най-северния север". С него те назовават град Силистра, смятайки, че така говорят по-поетично. В края на едно интервю с литературния критик и публицист Григор Григоров, който живее и работи в София, силистренска журналистка го пита какво ще пожелае на добруджанци от "най-северния север", т. е. на нашите съграждани. Ето какъв е неговият отговор: "Какво друго да пожелаеш освен да се възприемат като юг – стига са зъзнали под дунавския вятър! Затопляне им пожелавам: в душите, в човешките отношения –

любовна ласка и добра дума за всеки!" В този отговор съзирам не само великолепно поднесено пожелание, което е изречено по изключително интелигентен начин, но и един фин, деликатно направен упрек към силистренци заради прекаляването им с употребата на израза "най-северния север". Този израз звучеше свежо, интересно, дори, бих казал, красиво, някога - когато писателят Стефан Поптонев го употреби за пръв път в своя книга. Но ние, силистренци, толкова си го харесахме, че преминахме всякакви граници на нормалната му употреба, прекалихме и го превърнахме в езиков шаблон. Можем да назоваваме града си и по друг начин, да си създадем и друга словесна формула (или и други словесни формули) - ще е полезно за речта ни. Пък и да помислим за буквалното му значение. Какъв най-северен север сме, след като от гледище на географското си разположение градът ни се намира на юг от най-южния юг на северната ни съседка - Румъния.

Все във връзка с езиковите шаблони, ще добавя още, че са ни станали досадни езиковите клишета "публично пространство", "оттук насетне" (вместо "оттук нататък"), "той се явява като..." (вместо "той е..."). Отегчително е да слушаме русизми като "считам" (употребен вместо хубавите му български съответствия "мисля", "смятам", "преценявам", "моето мнение е"), "усмотрение" (след като имаме хубави наши смислови еквиваленти: "лична преценка", "лично схващане, мнение, решение"), "болшинство" (вместо "мнозинство") "касае се" (вместо "отнася се"; по-добре е да кажем "Това не се отнася за мене", а не "Това не ме касае"), "удачен" и "удачно", чиито български синоними са думите "сполучлив" и "сполучливо".

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Накрая на тези си бележки, искам да подчертая, че езиковите шаблони и чуждите думи, за които имаме равнозначни наши думи, погубват оригиналността и свежестта на словесното ни общуване, превръщат изказванията ни в сгъстена, изтъркана баналност. Ето защо смятам за целесъобразно именно тук да цитирам една мисъл на известния литературен критик и публицист есеист Ефрем Каранфилов: "По-добре нищо да не кажа, отколкото слабо да го кажа".

А сега е ред и на пожеланието ми към участниците в нашата научна конференция. На всички тях от сърце пожелавам успех. И нека в залите, където работят отделните секции, да звучи хубава българска реч.

Докладът е рецензиран